IVAN JABLONKA

MANNEN DIE DEUGEN

OP ZOEK NAAR EEN NIEUWE VORM VAN MANNELIJKHEID

Vertaald door Roland Fagel

2020 Prometheus Amsterdam

Oorspronkelijke titel *Des hommes justes*
© 2019 Ivan Jablonka
© 2020 Nederlandse vertaling Uitgeverij Prometheus en Roland Fagel
Omslagontwerp Bart van den Tooren
Foto omslag Eadweard Muybridge, 1887
Foto auteur John Foley/Opale
Zetwerk Mat-Zet bv, Huizen
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 4533 0

Inleiding

Een revolutie in mannelijkheid ontketenen

Elke strijd is gevoerd door mannen, behalve de strijd voor de gelijkheid van de seksen. Elke vorm van emancipatie is begonnen als een mannendroom – behalve de vrouwenemancipatie. Mannen hebben zich, op enkele uitzonderingen na, altijd aangepast aan het patriarchale karakter van de samenleving. Dat bood ze tal van voordelen. Aan het behoren tot het mannelijk geslacht zijn wereldwijd nog steeds tal van voorrechten verbonden – en dat is al heel lang zo.

Het traditionele model van mannelijkheid, zoals dat duizenden jaren lang gevormd is door instituties en stereotypen, is nu achterhaald. Dat model is schadelijk en verouderd, want het is een machine om niet alleen vrouwen te overheersen, maar ook alle mannen van wie de mannelijkheid als onrechtmatig wordt beoordeeld. Nieuwe vormen van mannelijkheid uitvinden is dus de nieuwe utopie. Het is noodzakelijk om het model van mannelijkheid zo te hervormen dat het wél kan samengaan met vrouwenrechten, maar niet meer met al die vormen van patriarchale hiërarchie. Dat nieuwe model van mannelijkheid zou voor een omwenteling kunnen zorgen in gezin, religie, politiek, bedrijfsleven, stad, verleiding, seksualiteit en taal.

In elk land is het, ongeacht de positie van de vrouw, dringend noodzakelijk een nieuwe mannelijke moraal vast te stellen, die geldig is voor alle vormen van sociaal gedrag. Hoe kunnen we mannen beletten de spot te drijven met vrouwenrechten? Wat is een ‘vent die deugt’ op het gebied

van de gelijkheid tussen de seksen? We hebben gelijkwaardige mannen nodig, met een vijandige houding jegens het patriarchaat en eerder in de ban van respect dan van macht. Gewoon mannen. Maar dan wel rechtvaardige mannen: mannen die deugen.

De dode hoek van de democratie

Olympe de Gouges begon haar 'Verklaring van de rechten van de vrouw en de burgeres' in 1791 met de volgende oproep: 'Man, ben je in staat om rechtvaardig te zijn? Het is een vrouw die je dat vraagt.' Meer dan twee eeuwen na haar overlijden is het nog steeds maar zeer de vraag of mannen wel 'in staat zijn om rechtvaardig te zijn', wanneer je wereldwijd kijkt naar de eenzijdige samenstelling van regeringen, naar ongelijke beloning, naar het gebrek aan evenwicht in de verdeling van huishoudelijke taken, naar huiselijk geweld of geweld in de openbare ruimte. De uitvinding van de democratie in de achttiende, van de industriële revolutie in de negentiende en van socialisme en dekolonisatie in de twintigste eeuw hebben daar niets aan veranderd: op dat punt loopt ook de moderne wereld nog steeds mank.

Veel instellingen maken hier en daar melding van gelijkheid tussen de seksen. In ons democratische bestel als geheel komen vrouwenrechten echter niet expliciet aan de orde. Filosofen hebben nauwelijks enige belangstelling getoond voor dit vraagstuk, van Aristoteles tot Rawls, via Descartes en Rousseau. In hun beschouwingen over rechtvaardigheid komt genderrechtvaardigheid niet aan bod. Revolutionairen hebben zich opgeofferd voor de vrijheid, behalve wanneer die vrijheid ook aan vrouwen ten goede zou komen. Door deze tekortkomingen onder ogen te zien en ons model van mannelijkheid opnieuw vorm te geven, op de grondslag van de rechten van iedereen, vrouw of man, kunnen we onze gezamenlijke ambities verrijken.

Waar te beginnen? Bijvoorbeeld bij taakverdeling en seksueel geweld. Vanaf de twintigste eeuw verandert de samenleving in een veel hoger tempo dan de mensen. Het merendeel van de vrouwen in westerse landen werkt tegenwoordig, maakt carrière, geniet keuzevrijheid op seksueel ge-

bied. Maar de mannen hebben daaruit nog niet alle consequenties getrokken. De horizon van de vrouwen is op ongelofelijke wijze verruimd, maar dat geldt niet voor die van de mannen, want die hebben hun gewoonte om bevelen uit te delen en zich te laten bedienen nog niet achter zich gelaten. Sociale omwentelingen en verzet tegen veranderingen botsen binnen elk paar met elkaar. Spanningen over de taakverdeling fungeren als kristallisatiepunt voor genderongelijkheid en vallen te beschouwen als de individuele beleving van collectieve veranderingen. Het 'in beweging brengen van mannelijkheid' vergt om die reden niet uitsluitend goede wil en persoonlijke inspanningen, maar vloeit ook voort uit politieke logica.

Op vergelijkbare wijze heeft ook de #MeToo-beweging laten zien dat er een debat nodig is over de definitie van mannelijkheid. Die beweging heeft mannen gedwongen zichzelf vragen te stellen over seksueel geweld. Niet dat mannen op dit punt massaal in beweging zijn gekomen, maar het probleem is in elk geval aan de orde gesteld. Waarom is er sprake van zo veel misbruik en seksuele intimidatie, van aanranding en verkrachting, in een klimaat van onverschilligheid of verkapte tolerantie? Op welk punt overschrijd je de rode lijn en verander je in een Weinstein, van groot of klein formaat? Ben ik een verleider of een klootzak?

Dat soort twijfel en onzekerheid is op zich heel gezond, maar het roept ook veel vragen op. Wanneer ben je, vanuit een oogpunt van genderrechtvaardigheid, een goede vader, een goede partner, een goede collega, een goede manager, een goede minnaar, een goede gelovige, een goede leidinggevende, een goede burger?

Het is niet langer de taak van de vrouwen om zichzelf ter discussie te stellen, om zichzelf eindeloos te blijven kwellen vanwege de keuzes die ze in het leven hebben gemaakt, om zich op elk moment te moeten rechtvaardigen, om zich te blijven uitputten in pogingen om werk, moederschap, gezinsleven en vrijetijdsbesteding met elkaar te verzoenen. Het is nu de taak van de mannen om hun achterstand op de wereldwijde ontwikkelingen in te lopen. Het is hun taak om na te denken over wat mannelijkheid behoort te zijn, zonder zich te scharen achter de mythe van de held van onze tijd die een medaille verdient omdat hij de wasmachine heeft aangezet. Die zelfbespiegeling blijft zinloos en vruchteloos zonder

de betrokkenheid van de hele samenleving, op elk terrein – wetgeving, belastingen, sociale zekerheid, werk, bedrijfscultuur, liefdesmoraal, opvoeding, onderwijs en opleiding, samenlevingsvormen.

Het ontbreekt onze overheden, die zo veel waarde hechten aan gelijkheid en rechtvaardigheid, op schrijnende wijze aan mannen die vervuld zijn van gelijkheid en rechtvaardigheid. Onze democratieën hebben een dode hoek: genderrechtvaardigheid – en die vereist het verdwijnen van de ongelijkheden tussen de seksen. De uitdaging voor de mannen is niet zozeer om de vrouwen erbij te 'helpen' om onafhankelijk te worden, maar om de mannelijkheid zo te veranderen dat die vrouwen niet langer onderwerpt.

Nieuwe vormen van mannelijkheid

In tegenstelling tot andere revoluties, zoals die van het Neolithicum, van het monotheïsme, van de ontdekkingsreizen, van de moderne wetenschap, van mensenrechten en van dekolonisatie, heeft de feministische revolutie de mannen nauwelijks in beweging gebracht. Waarom bleven mannen zo massaal aan de kant staan? Ja, ze voelden zich inderdaad een mikpunt, ze voelden zich bedreigd, maar de reden is vooral dat ze niet in staat bleken deze ontwikkeling op te vatten als wat het in werkelijkheid was: als een revolutie. Velen deden het af als loze opwinding en beschouwden het in het beste geval als een 'zedenverandering' en in het slechtste geval als iets 'wat alleen vrouwen aanging'.

De onverschillige of zelfs vijandige houding van de mannen verklaart waarom de feministes vaak louter op eigen kracht moesten vertrouwen. Vandaar dat er tegenwoordig tussen de seksen zo'n oorlogsstemming heerst. Terwijl vele mannen zich aangevallen voelen door de eisen van de feministes, zijn er ook feministes die elke vorm van samenwerking met hun 'onderdrukkers' van de hand wijzen. Beide houdingen berusten op dezelfde vooronderstelling, namelijk dat mannen niets te maken hebben met de gelijkheid tussen de seksen. En dat klopt niet. De antropologe Germaine Tillion schreef in 1966 dat er 'geen waterdicht strikt vrouwelijk ongeluk bestaat en geen vernedering die slechts meisjes kwetst zonder

ook de vaders te bespatten'.[1] We kunnen er, in aansluiting op Tillion, aan herinneren dat vrouwenrechten simpelweg voortvloeien uit mensenrechten. Dit is de enige strijd waar mannen zich grotendeels buiten hebben gehouden. Is het echt te laat voor een inclusieve vorm van feminisme, voor een gemeenschappelijk front tussen de seksen om vooruitgang te boeken?

Mannen zoals Nicolas de Condorcet, Charles Fourier, William Thompson, John Stuart Mill, Léon Richer, Jin Tianhe en Tahar Haddad hebben de vrouwenemancipatie juist wel ondersteund. Ze verdedigden de lichamelijke onschendbaarheid van vrouwen, hun bewegingsvrijheid, hun intellectuele, burgerlijke en politieke gelijkheid, ze eisten voor vrouwen het recht op om onderwijs te genieten, te werken, te stemmen, lief te hebben, zelfstandig te zijn. Met hun inzet hebben deze voorlopers de eer van het mannelijk geslacht gered. Het laat zien dat de overheersing die vrouwen ondergaan geen probleem is van sekse maar van gender, geen biologische vloek maar een culturele institutie. Met als gevolg dat de hele wereld het recht heeft om strijd te leveren: feminisme is een politieke keuze.

Deze moedige denkers hadden wel de ambitie om de vrouwen wat rechten betreft 'op hetzelfde niveau' te brengen, maar ze beoogden niet om ook het leven van de mannen te veranderen, hun maatschappelijke gezag aan te tasten of het overwicht van hun gender te ondermijnen. Hun opstelling was dus even genereus als inconsequent: ze zochten een oplossing voor de gevolgen zonder de oorzaken aan te pakken. Om die reden blijven het verbieden van seksuele verminkingen en het bevorderen van onderlinge taakverdeling en gelijkheid in de politiek en op de werkvloer – kortom een feminisme dat vrouwen op gelijke voet stelt met mannen – weliswaar volstrekt noodzakelijke doelstellingen, maar op zich onvoldoende.

Het gelijkheidsmodel (de vrouw 'als gelijke van de man') dat het feminisme vanaf het einde van de achttiende eeuw heeft geïnspireerd, heeft de privileges van de mannelijkheid nagenoeg onaangetast gelaten, want vrouwen moesten rechten opeisen en trachten te verwerven die mannen al bezaten. Die verhoudingen behoren te worden omgekeerd. De dynamiek tussen de genders vergt de invoering van een model waarin mannelijkheid

opnieuw gedefinieerd zou behoren te worden op grond van de verhouding tot vrouwenrechten. Door hun verovering van vrijheid en gelijkheid belichamen vrouwen de normen van een democratische samenleving.

Aan militant optreden behoort altijd gewetensonderzoek vooraf te gaan. Deze noodzaak tot zelfonderzoek geldt in de eerste plaats voor mensen met een machtspositie, zoals politici, topambtenaren, ondernemers, managers, woordvoerders, stedenbouwkundigen, politieagenten, rechters, artsen, journalisten, docenten en onderzoekers. Die behoren zichzelf stuk voor stuk te buigen over mannelijkheid in het algemeen en hun eigen mannelijkheid in het bijzonder. Bestaan er situaties waarin ik, zelfs ongewild en ongeweten, voordeel haal uit mijn status als man? Wordt mannelijkheid gedefinieerd door gebruik van geweld, agressiviteit, verering van macht en geld, het naar beneden halen van anderen? Hoe komt het dat mannen die vrouwen minachten ook bepaalde mannen minachten die gelden als gedegenereerd of als verraders van hun sekse?

Er zijn duizend verschillende manieren om man te zijn; vandaar dat we spreken over vormen van mannelijkheid. We kunnen ons een feministische man voorstellen, maar ook een man die zijn eigen vrouwelijke kant aanvaardt, een man die walgt van geweld en vrouwenhaat, een man die de rollen die hem zijn opgedrongen van zich afwerpt, een man zonder gezag, zonder arrogantie, zonder voorrechten, zonder de pretentie de hele mensheid te vertegenwoordigen. Nieuwe vormen van mannelijkheid kunnen de man genezen van zijn superioriteitscomplex.

Genderrechtvaardigheid en gezamenlijke vooruitgang

Een revolutie ontketenen in mannelijkheid vergt een theoretische bespiegeling over genderrechtvaardigheid. En genderrechtvaardigheid vergt een herverdeling van gender, zoals sociale rechtvaardigheid een herverdeling van bezit vergt. Voor we de sociale, institutionele, politieke, culturele en seksuele consequenties van een dergelijk streven aan de orde kunnen stellen, is het echter noodzakelijk ons te verdiepen in twee paradoxale kenmerken van onze huidige wereld: de taaiheid van het patriarchaat en de barsten in de mannelijkheid.

Een van de verklaringen voor het trage tempo waarin op dit vlak vooruitgang wordt geboekt, is te vinden in de algemene onwetendheid aangaande alles wat raakt aan de geschiedenis van de mannelijke overheersing. Vele mannen en vrouwen merken dagelijks op dat het mannelijke aan de macht is, zonder te weten waarom dat zo is of hoelang dat al duurt. Daarom dienen we ons te richten op het Paleolithicum, op het Neolithicum en op de Klassieke Oudheid, op al die momenten in de geschiedenis waarop het mannelijke ophield een gezichtspunt te zijn en het superieure en het universele begon te belichamen. Zo bereiken we de kern van het probleem. Wie invloed wil uitoefenen op het heden, dient het gezichtspunt aan te nemen van de zeer lange duur, om op die manier een indruk te krijgen van de omvang van de veranderingen die bewerkstelligd moeten worden. Daarmee begint de herziening van het mannelijke.

De veronderstelde nobelheid van mannen werkt als een noblesse oblige. Dat verklaart waarom ze, door het vervreemdende effect van hun eigen overheersing, voortdurend potentieel in crisis verkeren. Vanaf de negentiende eeuw wankelt de hiërarchie van de seksen door de overwinningen van het feminisme en de toegang die vrouwen zich verschaft hebben tot verantwoordelijke posities, en ook door de herschikking van de rolverdeling binnen gezin en familie. In het laatste kwart van de twintigste eeuw hebben de verdwijning van de industriële bolwerken en de opmars van de dienstensector de traditionele status van de man omvergekegeld. Tijdens de studie en op de arbeidsmarkt ondervinden jongens steeds meer concurrentie van meisjes, die beter zijn aangepast aan de kenniseconomie.

Tegenover die taaiheid van het patriarchaat staat dus een toename van de twijfel. Hoe valt die paradox te verklaren? Die ongerustheid op het gebied van de mannelijkheid vloeit voort uit de vrees om niet langer te domineren. Daar moeten we van zien te profiteren. De tijd is rijp om een nieuw maatschappelijk streven te verdedigen: het streven naar genderrechtvaardigheid. Dat vereist criteria voor rechtvaardigheid (een einde aan de overheersing, respect, gelijkheid), een genderethiek (stelregels ter aansturing van de mannelijkheid) en tegendraads handelen (het ontregelen van het patriarchaat) om de kwaliteit van de sociale betrekkingen te

verbeteren ('leven met gelijken', zoals John Stuart Mill dat noemt). Zo kunnen we komen tot een herverkaveling van gender.

Dit boek ontvouwt zijn voorstellen in vier delen. Het eerste deel schetst het ontstaan van patriarchale samenlevingen. Het tweede werpt licht op de strijd van het feminisme en op de feministische voorvechtsters. Het derde analyseert de veranderingen die tegenwoordig zo veel barsten hebben geslagen in de mannelijkheid. Gedrieën verhelderen ze de wijze waarop de macht van mannen is opgebouwd en omvergeworpen. Het vierde deel laat zien hoe mannelijkheid opnieuw gedefinieerd zou kunnen worden, door alle kanten van mannelijkheid opnieuw ter discussie te stellen. Mannen hebben een andere geschiedenis dan het patriarchaat en dus ook een andere toekomst: nieuwe vormen van mannelijkheid. Vormen van mannelijkheid die niet alleen vrouwenrechten erkennen, maar ook de rechten van álle mannen.

Bij deze bespiegelingen laat ik me leiden door twee vragen die onderling nauw verbonden zijn: hoe mannen zich gedragen en hoe ze zich zouden moeten gedragen. Meer filosofisch gesteld: het is verstandig om eerst, in de beste hegeliaanse tradities, een diagnose van de werkelijkheid vast te stellen, alvorens daar een handelingsethiek vanuit kantiaans perspectief uit te destilleren. Conceptualiseren wat is; willen wat zou moeten zijn. Met welk doel? Gezamenlijke vooruitgang.

Dit boek is niet alleen een essay op het gebied van geschiedenis en sociale wetenschappen, maar ook een politiek pamflet: het gaat over ons geluk. Het staat daarmee in een lange traditie: de verlichtingsfilosofen hebben het begrip geluk ontdekt, de vaders van de Amerikaanse onafhankelijkheid wilden dat geluk al in dit ondermaanse zien te verwezenlijken. De stichters van de Franse Republiek verklaarden in 1793: 'Het doel van de samenleving is het tot stand brengen van gemeenschappelijk geluk.' Wat ze overduidelijk negeerden is dat gelijkheid tussen de seksen een onmisbaar bestanddeel is van dat geluk. Zonder deelname van mannen kan die strijd echter niet worden gewonnen.

Deze verwijzing naar revoluties in de achttiende eeuw wekt wellicht enige verbazing, want die revoluties waren het werk van mannen, in een tijd waarin elk betoog nog begon met de aanhef 'Mijne heren'. Die heren

hebben echter een nieuwe wereld gebaard. Voor het tot stand brengen van genderrechtvaardigheid kunnen we een voorbeeld nemen aan wat deze heren hebben durven te verrichten op het gebied van de sociale rechtvaardigheid. Wanneer kunnen we een nieuwe nacht van 4 augustus verwachten, waarin de mannen gezamenlijk afstand doen van hun voorrechten? Een gelukkiger wereld, gegrondvest op de rechten van vrouwen én mannen, met vrije vrouwen en rechtvaardige mannen: een mooi streven voor de komende eeuwen.

DEEL EEN

De heerschappij van de man

1

De wereldwijde verbreiding van het patriarchaat

Wat is de overeenkomst tussen de katholieke kerk, de effectenbeurs op Wall Street en een Baruya-ritueel in Nieuw-Guinea? Mannen maken er de dienst uit. Mannelijke overheersing is een van de meest universele kenmerken van het leven op onze planeet: het is, net als het geld, een taal die alle mensen begrijpen.

Mannelijke overheersing is de regel

Er is geen enkele menselijke samenleving bekend waarin de vrouwen – als groep – het geheel van de morele, politieke en economische macht uitoefenen en de codes van het sociale leven opstellen (bijvoorbeeld door voor beide seksen te bepalen welk gedrag geoorloofd is) of besluiten nemen die de gehele gemeenschap betreffen (zoals oorlogvoering). Overal voeren mannen het bevel, als leiders of wetgevers, als generaals of bazen, als echtgenoten en vaders, zelfs wanneer ze, als priesters, een celibataire leven leiden. In de jaren 1860 meende de Duitse rechtshistoricus Johann Jakob Bachofen het bestaan van een vrouwenheerschappij in het archaïsche tijdperk te hebben aangetoond, maar zijn 'moederrecht' is een geromantiseerde vorm van vrouwelijkheid die in het geheel niet in strijd is met de mannelijke overheersing: de oom van moederszijde voedt zijn neefjes op en draagt zijn bezit aan hen over (avunculaat). Op dezelfde teleurstelling stuiten we bij de Chambri (Chambuli) in Nieuw-Guinea: in tegenstelling

tot wat men lange tijd heeft aangenomen, worden de vrouwen ook bij deze stam overheerst door de mannen.[1]

Een belangrijke rol spelen de vrouwen daarentegen bij de Noord-Amerikaanse Irokezen, bij de Zuid-Chinese Moso (Mosuo), bij de Indiase Khasi, bij de Akan in Afrika. Bezit kan bij deze stammen overgaan van moeder op dochter (matrilineair). In bepaalde gevallen wordt de echtgenoot na het huwelijk opgenomen in de familie van zijn vrouw (matrilokaliteit). Bij de Igbo in Nigeria waken de in de *umuada* georganiseerde vrouwen over de gezondheid van de dorpelingen en over het verzoenen van conflicten. Deze geïsoleerde voorbeelden van vrouwenmacht gaan samen met mannelijke overheersing en patriarchale staten. Bovendien worden matrilineaire samenlevingen vrijwel overal met de ondergang bedreigd. De gemeenschap van de Moso, waarin de vrouwen optreden als gezinshoofd en beschikken over seksuele autonomie, is een toeristische attractie geworden.[2]

Waar komt het patriarchaat vandaan? Wat zijn de oorzaken van de ongelofelijke stabiliteit ervan, door alle perioden heen, bij elke denkbare vorm van religiositeit, bij elk soort politiek bewind? Op die ingewikkelde vraag is niemand in staat een ondubbelzinnig antwoord te geven, want er is sprake van een samenspel van biologische, sociale, economische, juridische en culturele overwegingen.

Om te begrijpen hoe deze institutionalisering van de mannelijke overheersing van vrouwen tot stand is gekomen, deze verschillende waardering van de seksen, zoals Françoise Héritier dat noemt, moeten we beginnen met het omschrijven van de handelende personen in deze verhoudingen van onderwerping. En dat vergt een 'dieptegeschiedenis' die put uit biologie en evolutiepsychologie. En dat maakt het onvermijdelijk een perspectief van de zeer lange termijn te hanteren, zonder afstand te nemen van de bescheidenheid en voorzichtigheid die het vrijwel ontbreken van materiele sporen uit schriftloze perioden nu eenmaal vergt. De eerste bron waarover we beschikken zijn wijzelf: de in anatomisch opzicht moderne mens, de homo sapiens, verscheen ongeveer 300.000 jaar geleden ten tonele.

Seksuele dimorfie

Alle samenlevingen onderschrijven, zonder ook maar één enkele uitzondering, het binaire geslachtsmodel van de menselijke soort, anders gezegd de opdeling in twee groepen: mannen en vrouwen. Vanuit biologisch perspectief moeten we echter constateren dat de verschillen weinig talrijk zijn.

Vrouwen en mannen delen dezelfde fysiologische bouw en ordening: skelet, organen, bloedsomloop, ademhaling, spijsvertering, uitscheiding, veroudering – tot de dood aan toe, met hersenen binnen een schedel, twee benen die zijn aangepast aan de bipedie of tweevoetigheid, twee armen die kunnen buigen en twee handen met een opponeerbare duim. Waarnemen doen ze beiden met hun vijf zintuigen. Als met verstand begiftigde wezens zijn ze in staat om te leren, om emoties te ondervinden, om een moreel oordeel te vellen. Ze delen dezelfde lichamelijke, emotionele en sociale behoeften en dezelfde intelligentie. Meisjes en jongens beschikken bijvoorbeeld over evenveel talent voor het beoefenen van wiskunde en boeken dezelfde resultaten. Die gelijke geschiktheid doet vermoeden dat er een biologische grondslag bestaat voor wetenschappelijke redeneringen.[2] Tussen vrouwen en mannen bestaan kortom meer overeenkomsten dan verschillen.

Het onderscheid ligt op seksueel vlak. Het genetische geslacht van mensen wordt vastgelegd bij de bevruchting. De vrouw bezit twee X-chromosomen, de man een X- en een Y-chromosoom. Vanaf de zevende week van de zwangerschap begint er verschil te ontstaan tussen vrouwelijke en mannelijke embryo's: door de invloed van de genen die de sekse bepalen, ontwikkelen de gonaden zich tot eierstokken of tot teelballen. Bij de man zorgt het Y-chromosoom voor de ontwikkeling van de teelballen, die een hormoon afscheiden, testosteron, dat prostaat en penis doet ontstaan. Bij de vrouw ontwikkelen bepaalde kanalen zich tot baarmoeder, eileider en vagina. Het oestrogeen dat eierstokken en placenta produceren leidt waarschijnlijk tot het ontstaan van clitoris en schaamlippen. Bij de geboorte van het kind kan de sekse doorgaans worden vastgesteld op grond van de uitwendige geslachtsorganen.

Tijdens de puberteit wordt het lichamelijk onderscheid groter. Bij meisjes gaat de ontwikkeling van de borsten en de verbreding van het

bekken vooraf aan de eerste menstruatie, terwijl bij jongens de spiermassa toeneemt, de schouders breder worden en er beharing ontstaat op gezicht en borst, terwijl de adamsappel prominenter wordt. Een verandering in de stembanden maakt mannenstemmen over het algemeen veel zwaarder dan vrouwenstemmen.

Los van aandoeningen in de specifieke geslachtsorganen, zoals borstkanker en prostaatkanker, kunnen ook de symptomen per sekse verschillen, zoals bijvoorbeeld het geval is bij de symptomen die voorafgaan aan een hartaanval. Sommige ziekten treffen de ene sekse zwaarder dan de andere. Aangezien jongens over slechts één enkel X-chromosoom beschikken, zijn zij kwetsbaarder dan meisjes voor bepaalde genetische afwijkingen die in dit chromosoom verankerd liggen, zoals hemofilie A en B of de spierdystrofie van Duchenne. Tot slot zijn bij onderzoek bescheiden cognitieve verschillen tussen de seksen aangetoond. Gemiddeld presteren mannen beter in mikken op afstand en mentale beeldvorming, terwijl vrouwen handiger zijn en beter zijn in rekenen en taalvaardigheid.[3]

Genderordening

Samenlevingen schrijven elk van beide seksen een bepaalde gedragscode voor, een mengeling van rechten en plichten die we gender noemen. Gender bepaalt de keuze van de voornaam, de lichamelijke verschijning, de kleding, het gedrag en soms ook de manier van praten. Gender is alomtegenwoordig, in het onderwijs, in de reclame, in de taal, in de openbare toiletten, in het feit dat Juliette haar nagels lakt terwijl Paul zijn haar kort laat knippen.

Sekse wordt vanaf de geboorte geduid en versterkt door gender. Samenlevingen besteden veel energie aan het maken van onderscheid tussen de seksen en ze onder te dompelen in een bad van 'vrouwelijke' of 'mannelijke' cultuur. Zo ontwikkelen beide seksen zich tot een heel scala van verinnerlijkte overtuigingen, tot een tweede natuur. Een mens leert zijn seksuele identiteit aan door een geheel van voorgeschreven houdingen en gedragingen, dat verschilt al naar gelang het een meisje of een jongetje betreft. De genderordening herinnert iedere man of vrouw aan de verplichtingen die in de desbetreffende samenleving verbonden zijn aan het